

Az Ómagyar Mária-siralom etimológiai statisztikája

1. „Etimológiai kategóriák arányai mai elbeszélésekben” című tanulmányom (MNy. 2000: 170—81, 316—32) megírásával többféle célom volt. Egyrészt — röviden, de az értékelést nem mellőzve — összefoglaltam a magyar etimológiai statisztikai kutatások történetét. Másrészt áttekintettem az etimológiai statisztika fontos elméleti és módszertani kérdéseit. A velük kapcsolatos véleményemet, amelyet a szakirodalom eredményeinek és saját meglátásaimnak az ötvözésével alakítottam ki, mai elbeszélések korpuszán alapuló konkrét vizsgálat keretében ismertettem. Tanulmányomat tehát egyszerre szántam szintézisnek és vitaalapnak, követhető mintának, valamint összehasonlítási támpontnak a jövőbeli elemzésekhez, természetesen a magaméihoz is. Egyben arra is fel akartam vele hívni a figyelmet, hogy az etimológiai kategóriák előfordulási arányaikkal együtt a jelenleginél több helyet érdemelnének a kutatásban és az oktatásban.

Úgy vélem, hogy a korábbi tanulmányomban érvényesített elveket és alkalmazott módszereket más korszakokból, illetve műfajokból való szövegek elemzésével is érdemes, sőt szükséges kipróbálni. Ezért határoztam el magam a mai elbeszélések korpusza után egy régi magyar nyelvemlék etimológiai statisztikai vizsgálatára.

Úgy döntöttem, hogy az előző alkalommal ellentétben ezúttal nem rövid részletekből állítom össze a korpuszt, hanem egyetlen nyelvemlék teljes szövege lesz a vizsgálat tárgya. Mivel emellett az egyetemi oktatás szempontjait, szokásait is figyelembe akartam venni, kézenfekvő, hogy a korai ómagyar szövegemlékek egyikére esett a választásom. A rövidebb, töredékes szövegek kevésbé feleltek volna meg céloknak, a statisztikakészítésnek, maradt tehát a Halotti Beszéd és Könyörgés vagy az Ómagyar Mária-siralom. Mivel az előbbi szerepelt már BENKŐ LORÁND etimológiai vonatkozású változásvizsgálatában (NyK. 1962: 115—9, 125—35), és más alkalommal magam is szánok neki hasonló szerepet, most az ÓMS. statisztikai elemzésére vállalkozom. A Mária-siralmat a mai elbeszélésekkel a hétszáz évnél nagyobb távolságon kívül műfaja és verses formája is szembeállítja.

Ahol szükségesnek látom a nyelvemlék adatainak betűhű idézését, ott E. ABAFFY ERZSÉBET szövegközlését (MNY. 1990: 126—7) követem. A szövegértelmezésben pedig leginkább BENKŐ LORÁND monográfiájára (Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei [= ÁrpSzöv.]. Akadémiai K., Bp., 1980. 60—1 és passim), valamint az EWUng.-ra támaszkodom. — Itt említem meg, hogy könyvében BENKŐ a szótörténeti és etimológiai magyarázatoknak a számára egyébként „nagyon is csábító sokaságát” igyekezett elkerülni (ÁrpSzöv. 288). Véleményem szerint ez a tény is amellett szól, hogy a korai ómagyar szövegemlékekkel kapcsolatban új ismeretek, feltárára érdemes részletek várhatók az egyikük etimológiai statisztikai elemzésétől.

2. Amikor a mai elbeszélések szókincsének eredetbeli arányaival foglalkoztam, több tényezőt is figyelembe kellett vennem a korpusznagyság meghatározásához (HORVÁTH: MNY. 2000: 173—4). Az ÓMS. nem állított hasonló feladat elé, hiszen eleve nyilvánvaló volt, hogy elvben a szöveg egészét, vagyis teljes szókészletét vizsgálom.

A gyakorlatban mégis tettem két kivételt. — Egyrészt kihagytam a „qui fumha nym kyul hyul” részlet íráshibás *kyul* elemét (vö. BENKŐ, ÁrpSzöv. 1980. 23). — Másrészt úgy döntöttem, hogy a korábbi vizsgálattal összhangban (HORVÁTH: MNY. 2000: 174; vö. még BENKŐ: NyK. 1962: 117) most is kizárom a statisztikából a tulajdonneveket, pontosabban a tulajdonnevet, hiszen az ÓMS.-ban egyetlen személynév akad: a *Simeon* (a ragozott *fymeonnok* alakban).

A két szövegem kihagyása után következhetett a szószámlálás. Ez lényegében úgy történt, mint korábban (vö. HORVÁTH: MNY. 2000: 174—5). — A csak jel- vagy ragmorfémában különböző szóalakokat (kivéve a morfemaszilárdulás esetét) természetesen egyetlen (szótári) szó adataiként kezeltem: például egyaránt a *világ* lexéma képviselője a ragtalan (-Øragos) *Vylag*, a birtokos személyjeles *uulaga*, továbbá a személyjelet és határozóragot is tartalmazó *vylagumtul*. — A képzett szó viszont alapszavához képest külön egységnek számít: így különül el például a *hal* igétől (ÓMS.: *hol*) a *halál* (*halal*) származék. Érvényes volna ez az igenevekre is, de az ÓMS.-ban nincs példa az „igei alapszó : ige-névi származék” szembenállásra. — A képzős szóhoz hasonlóan a ragszilárdulásos alakulat szintén külön lexéma: így állhat szemben a *miért* (ÓMS.: *merth*) az alapszavával, a *mi* (ÓMS.: *myth*) kérdő-vonatkozó névmással. — Az összetett szavakat (ebben a fázisban) nem bontottam elemeikre, azaz egységes és önálló lexémának tekintettem őket. Ezért például a *bútór* (ÓMS.: *buthuruth*) a szóstatisztikában önálló egység, nem számít a *bú* (vö. pl. *buol*) képviselőjének. A szószámláláskor természetesen az elhomályosult összetételeket sem bontottam alkotórészeikre: példa rá a *jonh* (többek között *unhum* alakban). Az ÓMS. egyetlen igekötős igéjét, a *kinyújt*-ot (*kynuhhad*) szintén az összetett szavak közé soroltam, és ennek megfelelően bántam vele.

Az ÓMS.-beli szószámlálás során adódtak nehezebben megítélhető, egyéni elbírást kívánó esetek is. Többségükben az a kérdés, hogy két, egymással szoros kapcsolatban lévő elem összetett szót alkot-e vagy sem. Ezekről az esetekről és a velük kapcsolatos döntéseimről a nyelvemlékbeli előfordulásuk sorrendjében szólok.

A *fyrolm thudothlon* BENKŐ szerint (ÁrpSzöv. 1980. 223—5) inkább összetett szó, mint szintagma. A magyar nyelv történeti nyelvtanának I. kötetében viszont (ennek főszerkesztője ugyancsak BENKŐ LORÁND; Akadémiai K., Bp., 1991. = TNyt. I.) ZELLIGER ERZSÉBET így minősíti a szóban forgó részletet: „a szoros szókapcsolat fokán összetételi előzmény” (i. m. 529). A különbség a két vélemény között voltaképpen árnyalatnyi, de a statisztika állásfoglalást kíván. Úgy döntöttem, hogy az óvatosabb megoldást választva itt külön-külön egységnek tekintem a *siralom*, illetőleg a *tudatlan* szót.

Az *eggen yg* BENKŐ értelmezésében (ÁrpSzöv. 1980. 60) egybeírva, *egyenegy*-ként szerepel, a könyv más helyén azonban a szerző nem nyilatkozik ennek a két elemnek az összeforrottságáról. D. MÁTAI MÁRIA viszont az *egyen*-t korai módhatározószóként említi (TNyt. I. 1991. 408), S. HÁMORI ANTÓNIA fejezetében (uo. 719) pedig az *eggen yg* olyan számnévi szerkezetként kap helyet, amelyben komplex mérték-mód határozó a bővítő. Mindezt számításba véve egymástól elkülönítve vettem fel az *egyen* határozószót és az *egy* számnevet.

A *buabeul*-ben a *belől* BENKŐ szerint „még kétségkívül névutó” (ÁrpSzöv. 1980. 230), ebből következően csakis külön egységként vehető számításba.

A *uof icegekkel* elemeit BENKŐ értelmezései (uo. 60, 61) külön szerepeltetik, más-honnan nem derül ki a véleménye. ZELLIGER szerint „az ilyen [anyagnévi] jelző és a jelzett szó a szintagmánál valamivel szorosabb kapcsolatot alkot” (TNyt. I. 1991. 533). Ilyen finom fokozati eltérés esetén a döntés igen nehéz. Az óvatosabb, a mai helyesírással ellentétes megoldásnál maradtam: külön-külön került a statisztikámba a *vas* és a *szeg* 'fémszeg'.

A *therthetyk kyul*-t BENKŐ viszonylag részletesen jellemzi: „olyan határozós szerkezet, amely eléggé közel van az igekötős kapcsolatokhoz, bár persze benne a *kívül* a *ki*-igekötői értékét nem éri el” (ÁrpSzöv. 1980. 275). Ehhez a találó jellemzéshez csak a végeredményt fűzhetem hozzá: egymástól elkülönítve vettem fel a *tértetik* igét és a *kívül* határozószót.

A *bel bua* BENKŐ könyvében már az értelmezésben (i. m. 60) *bel búja* formában, tehát jelzős szerkezetként, nem pedig összetett szóként jelenik meg. Egy részletesebb magyarázatban ezt olvashatjuk róla: „Az ÓMS.: *bel bua* jelzős szerkezethez még csak annyit jegyeznek meg, hogy benne a *bel* jelzői szerepe, melynek természetesen semmi közvetlen köze nincs későbbi-mai *bel*- előtagú összetett szavainkhoz (l. TESz.), egy sajátos szócsoporthoz általános viselkedésének felel meg. A helyzetviszonyító funkciójú ősi nevezőszók (*al, bel, el, fél, köz, mög* stb.) az ősmagyarban valószínűleg kettős: főnévi és melléknévi szerepükben egyaránt éltek” (uo. 339). Ennek szellemében statisztikámba önálló szóként került a *bel*, illetőleg a *bú*.

Végeredményben tehát az „összetételgyanús” esetek mindegyikében két önálló szóval számoltam.

Másféle kérdést vet fel a *Vh* írásmódú indulatszó. BENKŐ szerint ez azonos is lehet az *ó*-val (vagyis annak egyszerű alakváltozata), de lehet némi hasadás is közöttük (ÁrpSzöv. 1980. 334—5). Mivel a szóhasadásra nincs kétségtelen bizonyíték, helyesebbnek láttam, ha ezt az alakot az *ó* indulatszó képviselőjének könyvelem el.

A felsorolt döntések után elhárultak az akadályok a számolás elől. Megállapíthatom, hogy az ÓMS.-ban 94 szó (szótári szó) vár etimológiai minősítésre, és összesen 131 szó előfordulás képviseli őket.

A statisztikailag vizsgált szóállományt — a nyelvelmélembeli adatokkal, az előfordulási számokkal és az etimológiai minősítésekkel együtt — a tanulmányom végén található betűrendes szójegyzék tartalmazza. Ez a lista azt is lehetővé teszi, hogy a most következőkben, azaz az etimológiai kategóriák bemutatásakor, a statisztikai elemzésben már általában mellőzhessem a szóalakok betűhű idézését, vagyis magukat a (cím)szavakat emlegethessem.

Mielőtt azonban az etimológiai minősítés elveiről és a kategóriák arányairól szólnék, a számszámolásról foglalkozó szakasz lezárásaként szeretnék kitérni arra, melyek az ÓMS. leggyakrabban előforduló szavai, és általánosságban milyen a gyakorisági lista képe.

Egy-egy szóra átlagban 1,39 előfordulás jut. A szavak gyakorisági listáját az *én* vezeti 6 előfordulással, második a *fiú* (5), a harmadik helyen pedig a *bú*, az *édes* és a *világ* (4-4) osztozik. Háromszor megjelenő szóból 5, kétszer felbukkanóból pedig 9 van. 75 szó (vagyis a készlet 80%-a) egyszeri előfordulása.

3. A 94 szó közül az EWUng.-ban valamilyen funkcióban (címszökeént, alcímszökeént, kiemelt származékként vagy az alakváltozatok között származéknak minősítve) összesen 90 megvan. Ezek etimológiai minősítésében lényegében elfogadtam a szótár állásfoglalását. Azért csupán „lényegében”, mert az EWUng.-ban valószínűként megadott magyarázatokat egyenértékűeknek tekintetem a biztosakkal. (Ennek indoklását a szakirodalomban megjelenő egyéb megoldásokkal együtt l. korábbi tanulmányomban: MNy. 2000: 175—6.)

Az ÓMS. három szava egyáltalán nincs meg az EWUng.-ban: a *kínzatik* szenvedő ige, a *kötvé* határozói igenév és a *síró* melléknévi igenév. Ezek képzés eredményei, tehát a származékok közé kerültek.

Sem a népes első, sem a maroknyi második csoporthoz nem sorolható egyértelműen a *bútör*. Megvan ugyan az EWUng.-ban, de csak utótagjának, a *tör*¹ címszónak az alakváltozatai között, így etimológiai minősítése a szócikkból közvetlenül nem derül ki, csupán kikövetkeztethető. Természetesen összetett szóval van dolgunk (l. BENKŐ, ÁrpSzöv. 1980. 60, 342—5).

A szavakat eredetminősítésük szerint ugyanúgy osztottam négy fő kategóriába (ösi örökség, belső keletkezésűek, jövevények, tisztázatlan eredetűek), mint a mai elbeszélések vizsgálatakor (MNy. 2000: 177—80). Már itt érdemes azonban megemlítenem, hogy az ÓMS. szókészletét elemezve nem szembesültem azoknak a kérdéseknek mindegyikével, amelyekben az elbeszélések szóállománya döntést kívánt: az ÓMS. szegény a jövevényosztályokban, nincsenek benne nemzetközi és vándorszók, sem névelők és tükörszók.

Az a tanulmányrészlet, amelyre az imént hivatkoztam, feleslegessé teszi azoknak az osztályozási elveknek a szakirodalmi utalásokkal kísért részletezését, amelyek a mostani statisztikát is meghatározták. Rövid ismertetésükre azonban szükség van a számszerű eredmények bemutatása előtt.

Fontosnak tartottam az ösi örökség differenciálását, vagyis az alapnyelvi rétegek megkülönböztetését. Ha az EWUng. szerint nem határozható meg egyértelműen, melyik alapnyelvi rétegből való a szó, akkor az „ösi, tisztázatlan rétegből” formulát alkalmaztam. (Erre csak egyszer, a *ki* kérdő-vonatkozó névmással kapcsolatban kényszerültem.)

Az ösi örökség és a belső keletkezésű elemek közötti átmeneti zónához tartoznak az „ösi fiktív tő + magyar képző” felépítésű szavak. Az ÓMS.-ban olyan képviselőik szerepelnek, amelyekhez az EWUng. ilyen etimológiai minősítést rendel: „Ösi örökség: az uráli/finnugor/ugor korból való tőhöz magyar képző kapcsolódik”. Az ezzel a formulával

jellemzett típust az ősi örökség részeként kezeltem, viszont az alapnyelvi rétegek szerinti differenciálás nélkül.

A belső keletkezésű elemek között megkülönböztettem a lexéma értékű alapszóból és a fiktív töből alakult származékokat. Akadt néhány olyan szó, amelynek a főkategóriához tartozása biztos, keletkezésmódja azonban vitatott: ezek számára „belső, de vitatott” rovatot nyitottam a statisztikai táblázatban.

A jövevények főkategóriája most nem követelt olyanféle mérlegelést, mint az előző vizsgálatban (vö. HORVÁTH: MNy. 2000: 179). Az ÓMS.-ban csak a honfoglalás előttről való két török elem, továbbá egyetlen szláv jövevénytiszó szerepel; besorolásuk nem jelentett gondot.

A negyedik főkategóriában, a tisztázatlan eredetűek között kaptak helyet a bizonytalan és a vitatott származtatású szavak. Az ismeretlen eredetűek szintén ide kerültek volna, de ilyenek az ÓMS.-ban nincsenek.

Az etimológiai minősítések (és főkategóriákba sorolásuk) alapján kétféle szóstatistikai táblázatot állítottam össze. — Az egyik pontosan megfelel az imént ismertetett elveknek. — A másikkak a szükségességét ugyanazzal az érveléssel indokolhatom, mint korábbi tanulmányomban: „A bizonytalan vagy vitatott és a biztosabb származtatások szembeállításra nyilvánvalóan hasznos, de véleményem szerint az is lényeges, hogy a bizonytalan és vitatott magyarázatokban szereplő etimológiák a gyakorisági vizsgálatban se maradjanak teljesen rejtve. Ezért határoztam el, hogy készítek egy másik statisztikai táblázatot is, amelybe az EWUng. bizonytalan eredeztetéseiben számításba vett etimológiai minősítéseket is bevonom, mégpedig úgy, hogy a bizonytalan etimológiájú szavakat besorolom a nekik megfelelő biztos eredetűek közé. A vitatott eredetű szavak származtatásai közül pedig ehhez a statisztikához mindig az EWUng.-ban 1. helyen álló minősítést vettem (biztosként) figyelembe. — A 2. statisztikában a — GERSTNER KÁROLY kifejezésével élve (Abaffy-Eml. 1998. 55) — »második szintű«, azaz a biztos etimológián belüli bizonytalanságot vagy vitatottságot is igyekeztem kiküszöbölni” (HORVÁTH: MNy. 2000: 180).

Mindkét statisztikai táblázat együtt tartalmazza az ÓMS.-beli etimológiai kategóriákat képviselő (szótári) szavaknak és szóelőfordulásoknak a számát, valamint a százalékos részesedéseket. (Ennek indoklását l. i. h. 181.)

4. A magyar szókészlet eredetbeli rétegeinek történetét és az ÓMS. keletkezési idejét figyelembe véve a statisztikai vizsgálat megkezdése előtt arra számítottam, hogy ebben a nyelvemlékben lényegesen nagyobb az ősi örökségből való szavak aránya, mint a mai elbeszélésekben, a belső keletkezésűeké és a jövevényeké viszont kisebb. A tisztázatlan eredetűekkel kapcsolatban semmilyen feltevést sem mertem megkockáztatni. (A mai elbeszélések szóstatistikáit l. MNy. 2000: 317—8.)

a) Az 1. szóstatistikai táblázat elárulja, hogy az eredmény igazolta várakozásomat.

A mai elbeszélésekben mért 10%-ossal szemben az ÓMS.-ban 30% feletti az ősi, alapnyelvi eredetű szókészlet részesedése; míg a belső keletkezésűek 61%-os és a jövevénytiszavak 3%-os aránya jelentősen elmarad a mai 76, illetőleg 8%-tól. A tisztázatlan eredetűek részesedése lényegében változatlan: 5 és 6% közötti.

Mindez persze azt is jelenti, hogy az ÓMS. szóállományában a belső keletkezésűek aránya csaknem a kétszerese az ősi örökségnek. Ha a régi etimológiai statisztikák módjára ezt a két főkategóriát egyként vennénk számításba (vö. HORVÁTH: MNy. 2000: 177, 319), megállapíthatnánk, hogy annak részesedése meghaladja a 91%-ot, tehát a másik két főkategóriáé együttesen is 9% alatt marad.

A főkategóriák sorrendje az egy szóra jutó előfordulások szerint: 1. jövevény 2,33; 2. ősi 1,45; 3. belső 1,35; 4. tisztázatlan 1,00. Az ÓMS.-beli átlag (1,39) fölött tehát az első két érték van. Így a szóelőfordulások között a szóállományi statisztikához képest az ősi örökség reprezentánsainak részesedése nő, a belső keletkezésűeké pedig csökken, de a közeledés nem szignifikáns mértékű. Feltűnő, bár az adatok kis száma miatt messzemenő következtetésekre nem nyújt lehetőséget, a jövevénytörzsek és a tisztázatlan eredetűek helycseréje a gyakorisági listán; mindenesetre érdekes, hogy a tisztázatlan eredetű szavak mindegyike csak egyszer jelenik meg a szövegben.

Az ősi örökség főkategóriáján belül az ÓMS.-ban az uráli és a finnugor korból való szavak száma megegyezik. — Az előbbieket közül mindegyik csak egyszer fordul elő: *él* ige, *fél* ige, *hal* ige, *mi* kérdő-vonatkozó névmás, *szem*, *te*, *vas*, *víz*. — Átlagban majdnem két előfordulás jut viszont a finnugor kori szavakra. Közülük a legtöbbször (5 alkalommal) a *fiú* jelenik meg. Kétszer bukkan fel a *nem* tagadószó, az *öl* ige és a *vér*; egyszer-egyszer a *bel* 'belső', a *méz*, a *ne* tiltószó és a *van*.

Az ugor réteg szavainak száma feleannyi, mint a másik kettőé, és egyikük sem ismétlődik: *aszik*, *ígér*, *szeg* 'fémzeg', *szó*.

Csupán egyetlen szó esetében nincs tisztázva, melyik alapnyelvi rétegből való: a (3-szor előforduló) *ki* névmás vagy a finnugor, vagy esetleg az uráli kor öröksége.

1. szóstatistikai táblázat

Eredetkategória	Szó		Szóelőfordulás	
	db	%	db	%
uráli	8	8,51	8	6,11
finnugor	8	8,51	15	11,45
ugor	4	4,26	4	3,05
ősi, tisztázatlan rétegből	1	1,06	3	2,29
ősi örökség magyar képzővel	8	8,51	12	9,16
ősi összesen	29	30,85	42	32,06
származék	29	30,85	39	29,77
fiktív fő származéka	2	2,13	2	1,53
szilárdulás	7	7,45	7	5,34
szófajváltás	1	1,06	1	0,76
jelentéskülönülés	1	1,06	1	0,76
szóhasadás	2	2,13	3	2,29
összetétel	8	8,51	15	11,45
onomatopoetikus	2	2,13	4	3,05
belső, de vitatott	5	5,32	5	3,82
belső összesen	57	60,64	77	58,78
török	2	2,13	5	3,82
szláv	1	1,06	2	1,53
jövevény összesen	3	3,19	7	5,34
bizonytalan	2	2,13	2	1,53
vitatott	3	3,19	3	2,29
tisztázatlan összesen	5	5,32	5	3,82
Összesen	94	100,00	131	100,00

Figyelemre méltó az „ősi örökség magyar képzővel” típus ÓMS.-beli képviselője: a szavak között azonos az uráli vagy a finnugor rétegével; a szóelőfordulásokat tekintve az uráliakét felülmúlja, a finnugorokétól elmarad. Az ide tartozó szavak közül a *világ* (4) és az *anya* (2) fordul elő egynél többször. Nem ismétlődnek viszont a következők: *fárad*, *keserű*, *könny*, *lesz*, *tekint*, *tesz*.

A belső keletkezésű elemek között, egyben az összes kategória gyakorisági listáján óriási a származékok fölénye. Az ÓMS.-ban éppen annyi van belőlük, mint az ősi örökség főkategóriájához tartozó szavakból együttvéve. Arányuk tehát 30% feletti; az előfordulások között is megközelíti ezt az értéket. Az is igaz viszont, hogy egy szóra eső előfordulási számuk (1,34) kisebb az átlagosnál. Leggyakoribb reprezentánsuk az *édes* (4); ezt a *halál* és a *siralom* (3-3), majd a *fiad* 'fiacska', a *kínzatik* és az *urad* 'uracska' (2-2) követi. 23 származékszó csak egyszer bukkan fel a szövegben: *alélat* 'alélás', *árad*, *bűntelen*, *egyed* 'egyetlenke', *engem*, *érez*, *fogva* igenév, *fohászat* 'fohászkodás', *hioll* 'kiömlik, kiürül', *hullat* 'hullás', *húztözva* igenév 'ráncigálva', *igaz*, *kötve* igenév, *öklevé* igenév, *síró* igenév, *szégyenül* 'meggyaláztatik', *szépség*, *tértetik* '(ki)fakad' vagy 'kívül van', *törvénytelen*, *tudatlan*, *valál* 'valóság' vagy 'lét, élet', *választ*, *veretik*.

Míg az ősi örökséghez tartozók közül három kategória szavai is meghaladják a 8%-os gyakoriságot, a belső keletkezésűek közül a származékokon kívül ez csak az összetett szavakról mondható el. Előfordulási hányadosuk (1,88) jóval felülmúlja az átlagot, így nem csoda, hogy a kategóriák szóelőfordulási listáján 11% feletti értékükkel a második helyen osztoznak a finnugor réteggel. — Arról azonban szó sincs, hogy az összetett szavakra általánosságban jellemző az ismétlődés. Az eredmény valójában annak köszönhető, hogy az *én*, amelyben egyébként az egykori összetétel már elhomályosult, 6-szor is előfordul az ÓMS.-ban. Rajta kívül csak egy, szintén elhomályosult összetett szónak, a *jonh*-nak ('lélek, benső') van egynél több (3) adata. A szöveg többi összetett szava nem ismétlődik: *avagy*, *bútór* 'a bú törzsűrése', *egyembelű* 'együtt' határozószó, *kinyújt*, *néha*, *soha*.

Az összetett szavak számától alig marad el azoké, amelyek morfémaszilárdulással keletkeztek. Ezek között azonban nincs olyan, amely az ÓMS.-ban egynél többször jelenik meg. Ragszilárdulás eredménye a *belől* névutó, a *bezzeg*, az *egyen* határozószó és a *kívül* határozószó; jelszilárdulása a *maga*, a *neki* és a *tőle*.

A lexéma értékű alapszóból képzett származékokéhoz képest elenyésző a fiktív tövűek részesedése. Mindkét reprezentánsuk ugyanabból a tőből alakult ki: *kegyed* 'kegyelmez', *kegyelem*.

Szóhasadás szintén 2 szót eredményezett. Közülük a *virág* kétszer, a *vesz* egyszer bukkan fel az ÓMS.-ban.

Szófajváltással keletkezett a *de* kötőszó, jelentéselkülönüléssel az *ér* 'igazolódik, érvényes' ige.

Onomatopoeitikus az *ó* indulatszó (3 előfordulással) és a *seped* 'siránkozik' ige.

Olyan belső keletkezésű szóból, amelynek a kialakulásmódja vitatott, az ÓMS.-ban 5 is akad, de mindegyik csupán egyszer jelenik meg. Számításba vehető eredetmagyarázataikról a 2. táblázattal kapcsolatban, a b) szakaszban írok majd. — Előjáróban itt csak annyit jegyzek meg, hogy az *egy* számnév és az *így* esetben a minősítés a végződés mibenlétének függvénye; a másik három esetben pedig az adat hovatarthatóságán múlik: az ÓMS.-beli *hyul* a *hül*-nek vagy a *hioll*-nak az adata, a *hul* a *hol*-é vagy a *hogy* kötőszóé, míg a *merth* a *miért*-é vagy a *mert*-é.

A j ö v e v é n y s z a v a k közül a honfoglalás előtt került a magyarba a török eredetű *bú* (4 előfordulás) és *kín*. Szláv nyelvből való a *zsidó* (2).

A tisztázatlan eredetű szavak mindegyike egyszer fordul elő az ÓMS.-ban. Bizonytalan származású az *eped* és a *marad*; vitatott az *ez* névmás és az *öröm*, továbbá (a *válni* igenévhez vagy a *válik* igéhez tartozásának függvényében) az íráshibás *ualmun* alak. Ismeretlen eredetű szó az ÓMS.-ban nincs. — A bizonytalan és a vitatott eredet-magyarázatokról a 2. statisztikával kapcsolatban, a most következőkben bővebben írok.

b) A 3. pontban (l. még HORVÁTH: MNy. 2000: 180) megmagyaráztam a 2. szó-statisztika elkészítésének célját, indokoltam szükségességét. Rövid emlékeztetőül: a cél az, hogy a statisztikában szerepet kaphassanak a bizonytalan és a vitatott származtatásokban felvetődő lehetőségek (pontosabban a vitatott etimológiák esetében ezek közül a valószínűbbek).

Az 1. és a 2. szóstatisztika közötti átrendezést a bizonytalan eredeztetésekkel kezdtem. Ezek esetében azt a származtatást, amellyel az EWUng. szerint talán számolni lehet, a bizonyosság rangjára emeltem. A *marad*-ot tehát besoroltam az „ősi örökség magyar képzővel” kategóriába, az *eped*-et pedig a származékokhoz.

Vitatott etimológia esetén az EWUng. szerint valószínűbb magyarázat mellett döntöttem, ha volt ilyen. — Az *ez* mutató névmásnak a szótárbeli származtatása így interpretálható: 1. Ősi örökség a finnugor vagy az ugor korból; 2. Belső keletkezésű származékszó. Az említett besorolási elvnek megfelelően a 2. eredeztetéssel nem számoltam, és mivel a főkategórián belüli vitatottság esetén is az első lehetőség volt a kedvezményezett (l. a következő bekezdést), az *ez* a 2. statisztikában a finnugor réteghez került. — Az *öröm* etimológiái az EWUng.-ban: 1. Ősi örökség: a finnugor korból való tőhöz magyar képző kapcsolódik; 2. Származékszó egy török eredetű tőből. Minősítés a 2. statisztikám számára: ősi örökség magyar képzővel. — Az ÓMS. (íráshibás) *ualmun* alakja azért vitatott eredetű, mert két szóhoz is tartozhat: ha a *válni* adata, akkor származék; ha ellenben a *válik*-é, akkor ősi örökség a finnugor korból. BENKŐ értelmezése szerint (ÁrpSzöv. 1980. 60) az első a valószínűbb, ezért 2. szóstatisztikámban ez az alak a származékok csoportját erősíti.

A fő kategórián belüli („második szintű”) vitatottságot ugyanúgy számoltam fel, mint a főkategóriák közöttit.

Az „ősi, tisztázatlan rétegből” minősítésnek az ÓMS.-beli egyetlen alanyát, a *ki* névmást az EWUng. finnugor vagy esetleg uráli korinak mondja. Magától értetődően számomra az első, valószínűbb út volt a követendő: a finnugor réteghez sorolás.

A belső keletkezésű, de vitatott kialakulásmódú *egy* számnév és az *így* esetében az a kérdés, hogy végződésük rag-e vagy képző. Az EWUng. szerint az első a valószínűbb, ez a két szó tehát a (rag)szilárdulással létrejötték csoportjához csatlakozott, nem pedig a származékokhoz. — BENKŐ szerint abban, hogy az ÓMS.-beli *hyul* alak a *hül*-nek vagy a *hioll*-nak a képviselője-e, „a két érintett lehetőség között egyiknek vagy másiknak a javára egyoldalúan és kizárólagosan dönteni nem lehet” (ÁrpSzöv. 1980. 339). Értelmezésében (i. m. 60) a *hül*-t teszi első helyre. Ennek megfelelően döntöttem magam is, így az *így* a 2. statisztikámban fiktív tövű származéknak (és nem lexéma értékű alapszóból képzettnek) minősítettem. — Az ÓMS.-beli *hul* alakot az EWUng. mind a *hol*, mind a *hogy* kötőszó szócikkében kérdőjellel szerepelteti. BENKŐ (ÁrpSzöv. 1980. 60, 348) inkább a *hol* mellett foglal állást. Őt követve én is oda soroltam az adatot, tehát ragszilárdulás eredményének minősítettem, nem pedig szófajváltásának. — Hasonló kérdést vet fel az ÓMS. *merth* alakja is. BENKŐ (i. m. 61, 349) kissé valószínűbbnek tartja ennek a *miért*-hez, mint a *mert*-hez tartozását, így a 2. statisztikát készítve ezt az adatot (szemben a szófajváltással) ragszilárdulás eredményének tekintettem.

Az ismertett átörölások után összeállt a 2. szóstatisztikai táblázat.

2. szóstatistikai táblázat

Eredetkategória	Szó		Szólőfordulás	
	db	%	db	%
uráli	8	8,51	8	6,11
finnugor	10	10,64	19	14,50
ugor	4	4,26	4	3,05
ősi örökség magyar képzővel	10	10,64	14	10,69
ősi összesen	32	34,04	45	34,35
származék	31	32,98	41	31,30
fiktív fő származéka	3	3,19	3	2,29
szilárdulás	11	11,70	11	8,40
szófajváltás	1	1,06	1	0,76
jelentéselkülönülés	1	1,06	1	0,76
szóhasadás	2	2,13	3	2,29
összetétel	8	8,51	15	11,45
onomatopoetikus	2	2,13	4	3,05
belső összesen	59	62,77	79	60,31
török	2	2,13	5	3,82
szláv	1	1,06	2	1,53
jövevény összesen	3	3,19	7	5,34
Összesen	94	100,00	131	100,00

A bizonytalan és a vitatott származtatások kiiktatása után ebben csak három főkategória maradt. Közülük a jövevényiszavakat az átsorolások egyáltalán nem érintették.

Az 1. statisztikához képest mind az ősi örökségnek, mind a belső keletkezésűeknek a részesedése kissé megnőtt. Az ősi eredetűek aránya a szóállományt és az előfordulásokat tekintve is meghaladja az összes adat egyharmadát. A belső keletkezésűeknek pedig itt már az előfordulási részesedésük is 60% feletti.

Az ősi örökség kategóriái közül az átsorolással a finnugor réteg és a magyar képzőjű típus járt jól: a szóstatistikában mindkettő, az előfordulásiban pedig most már az utóbbi is átlépte a 10%-ot. A szólőfordulások között a finnugor réteg 15%-os eredménye az összes kategória listáján a második helyhez elég.

A listavezetők — akárcsak az állományi statisztikában — természetesen továbbra is a származékok. — A belső keletkezésű elemek közül azonban az átsorolás igazi nyertesei a szilárdulással létrejött szavak: 12%-os eredményükkel az állományi statisztika második helyére kerültek. Igaz, egyikük sem ismétlődik a szövegben, így az előfordulásokat tekintve részesedésük 10% alatt marad, ezzel itt a korábbi hatodik helyről csupán eggyel lépnek följebb.

5. „Az etimológiai vonatkozású használati statisztika jellegzetes és elsődleges típusának a szóstatistikát tartom” — írtam a kérdéskörrel foglalkozó előző tanulmányomban (HORVÁTH: MNy. 2000: 322). Véleményem nem változott, de abban sem, hogy „a szóstatisztika mellett [és nem helyett] elkészített tőstatisztika az etimológiai háttér feltárásával nagyon hasznos információkkal teheti pontosabbá, árnyaltabbá, érthetőbbé a szóstatisztika alapján tanulmányozható képet” (i. h. 323).

A használati töredet-statisztikáról szólva nem maradhat említetlenül HAJDÚ MIHÁLY neve. Egyetemi hallgatóival rendszeresen végeztet ilyen műfajú gyakorisági vizsgálatokat. Erről négy füzet is tanúskodik. Közülük kettő „Irodalmi művek szövegtimológiai vizsgálata” címen jelent meg L. SIMON LÁSZLÓ, illetőleg PAPP ZOLTÁN JÁNOS szerkesztésében (ELTE BTK Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék, Bp., 1994., ill. 1997.). A harmadik füzet, a „Hét bibliafordítás összehasonlító etimológiai vizsgálata” a Károli Gáspár Református Egyetemen (Bp., 1997.), míg a negyedik, a „Lakatos Demeter két versciklusának szövegtimológiai vizsgálata” ismét az ELTE bölcsészkarán (Bp., 2000.) született. — A HAJDÚ-tanítványok arra törekedtek, hogy felderítsék az etimológiai kategóriák arányait az abszolút töveknek a szövegbeli állományában és előfordulásaikat tekintve.

A mai elbeszélések szókincsének eredetbeli arányait kutatva magam is úgy állítottam össze a tőstatisztikát, hogy munkám nagyobbik része az abszolút tövek megkeresése és ezek etimológiai minősítése volt (l. MNy. 2000: 324). Olyankor azonban, ha a szó közvetlen etimológiai előzményéhez képest nem tartalmazott morfématöbbletet, módosult a feladat és az alkalmazandó módszer (uo.). — Az ÓMS. elemzésekor is szükségem volt mindkétféle megoldásra. Néhány példa segítségével mutatom be őket.

Az abszolút töhöz morfológiai művelettel juthattam el.

Az összetett szavakat elemeikre bontottam. A tőstatisztika számára így lett például az *avagy*-ból *a* névmás és *van* ige, a *bútör*-ből *bú* és *tör* 'szúrófegyver'. Természetesen felbontottam az elhomályosult összetételeket is: *én* → *e* névmás és *mi* személyes névmás, *jonh* → *jo* 'belső rész' és *hon* 'has'.

Lemetszettem a származékszavakban található képzőt vagy képzőket: *hullat* 'hullás' → *hull*, *kötvé* → *köt*, illetőleg *fohászat* → *fúj*, *húztozva* → *húz*. — A visszavezetés eredménye persze fiktív tö is lehet. Ha a szó az etimológiai minősítés szerint „fiktív tö származéka”, akkor ez kézenfekvő: *kegyelem* → *kegy-*. Lexéma értékű alapszó származékának is lehet azonban fiktív abszolút töve, ha maga az alapszó egyben relatív tö: *alélat* 'alélás' (→ *alél*; ez az alapszó és a relatív tö) → *al-*. — Nemcsak a belső keletkezésű származékszavak esetében juthatunk a képző(k) levágásával az abszolút töhöz, hanem az „ösi örökség magyar képzővel” típusban is. Magától értetődően itt mindig fiktív tö a végeredmény: *tekint* → *tek-*, *világ* → *vil-*.

A rag- vagy jelszilárdulással keletkezett szavak abszolút tövéhez szintén a toldalék(ok) lemetszése vitt: *belől* névutó → *bel* 'belső', *maga* → *mag*, illetőleg *egyen* határozószó → *e* névmás, *tőle* → *tő*. Itt is lehetett fiktív tö az eredmény: *bezzeg* → *bezz-*.

Megesett az is, hogy többféle morfológiai műveletet (az összetétel felbontását és a toldalék levágását) együtt kellett végrehajtanom: *egyembelű* 'együtt' határozószó → *e* névmás és *bel*, *kinyújt* → *ki(v)* 'külső rész' és *nyú-*.

Ha a szó a közvetlen etimológiai előzményhez képest nem tartalmazott morfématöbbletet, akkor az etimológiai visszavezetésben nem morfológiai (vagy nem elsősorban morfológiai) utat kellett választanom. Ezt szófajváltás, jelentésselkülönülés vagy szóhasadás tette szükségessé.

A szófajváltással keletkezett *de* kötőszó etimológiai előzménye a *de* partikula; a szófajok toldalékolthatatlansága eleve kizárja a morfológiai műveletet. — Akkor sincs alaki változás, ha egy töige jelentésselkülönüléssel kettővé „osztódik”. Így jött létre az *ér* 'igazolódik, érvényes' az 'érint; érkezik; stb.' jelentésű *ér*-nek a párjaként. Az ÓMS. szövegében a jelentésselkülönülés eredménye van jelen, így az került a szóstatisztikába, míg etimológiai előzménye a tőstatisztikába.

A szóhasadással keletkezett *vesz* és *virág* esetében sem morfológiai művelet az etimológiai visszavezetés első mozzanata (→ *visz*, ill. → *világ*); a második, a képző lemetszése viszont már az: → *vi-*, illetőleg → *vil-*.

Amikor a szóstatisztikát tőstatisztikává alakítottam át, 68 szó (vagyis az állomány 72%-a) igényelt, illetve engedett meg etimológiai visszavezetést (morfológiai vagy nem morfológiai jellegűt, valamint a kettő kombinációját). 25 szó (27%) viszont nem tette szükségessé, illetve lehetővé a módosítást: ezek tehát változatlan formában és minősítéssel kerültek át a tőstatisztikába. Különleges eset az *ez* névmásé: egyik csoportba sem sorolható (ennek megokolását l. később).

Magától értetődően tartoznak a második csoportba a különféle eredetű tőszavak: például az uráli korból örökölt *szem*, a finnugor rétegből való *méz*, az ugor kori *szó*, az onomatopoeitikus *ó* indulatszó vagy a török eredetű *kin*.

Némi magyarázatot igényel viszont a képzőt tartalmazó *ígér* változatlan átemelése a tőstatisztikába. — Az etimológiai visszavezetésben ragaszkodtam ahhoz az alapelvhez, hogy legfőljebb egy lépést tehetek a magyar szókészlet határán kívülre (l. HORVÁTH: MNy. 2000: 325). A jövevényszavak esetében ez azt jelentette: az etimológiai minősítést és a statisztikát nem befolyásolja, hogy „az átvett szó előzménye az átadó nyelvben milyen morfológiai felépítésű, illetve ott milyen eredetű” (uo.). Az ősi szókészlet szempontjából pedig azt: ha valamelyik alapnyelvi rétegből olyan szót örököltünk, amely nem abszolút tő, hanem tő és képző együttese, akkor (az öröklés tényének megállapítása után) a képző levágásával újabb lépést tennénk a magyar szókészlet határán kívül, ez pedig az említett alapelvbe mint akadályba ütközne. Ezért nem metszhettem le a tőstatisztika előkészítésekor az ugor származású *ígér*-ben meglévő *-r* képzőt.

Ide kapcsolódik a vitatott eredetű *ez* névmás státusának különlegessége. Ha a szó l. magyarázatát vesszük figyelembe, amely szerint ősi örökség a finnugor vagy az ugor korból, akkor ugyanúgy nem szabad levágni a *-z* elemet, mint az *ígér* képzőjét. A 2. magyarázat szerint viszont a *-z* már a magyar nyelv külön életében csatlakozott az *e* névmáshoz, tehát az *ez* belső keletkezési származékszó. Az utóbbi esetben jogunk van ahhoz, hogy lemetsszük a képzőt, és megállapítsuk: az *e* tő az uráli korból való. — Mindezek alapján az *ez* szó tövét „*ez* vagy *e*” formájuként kell a betűrendes jegyzékben feltüntetni, és ennek megfelelően a minősítése: „ősi, tisztázatlan rétegből”. — Ezt a kissé hosszúra nyúlt magyarázatot nemcsak az eset különlegessége indokolta, hanem az is, hogy korábbi tanulmányomban az *az* és *ez* mutató névmások, sajnos, a vitatott (tágabban: tisztázatlan) eredetű tövek közé kerültek (vö. HORVÁTH: MNy. 2000: 325, 329).

Tőstatisztikám szereplőit az egyszerűség kedvéért egységesen *t ö v e k*ként emlegetem, függetlenül attól, hogy morfológiai művelettel, nem morfológiai visszavezetéssel vagy mindenféle változtatás nélkül jutottam-e el hozzájuk.

A töveket keresve természetesen azt tapasztalhattam, hogy az ÓMS.-ban vannak olyan szavak, amelyek egy vagy több társukkal együtt közös tőhöz vonhatók. A szóállomány legtöbb tagját (7-et) az *e* mutató névmási tő gyűjtötte magához: *egy*, *egyed*, *egyembeli*, *egyen*, *én* (ez 6 előfordulással), *engem*, *így*. A szövegben 17 olyan tövet találtam, amelyhez egynél több szó tartozik; mint kiderült, ez a tőállomány 22%-a. (A mai elbeszélésekben sokkal nagyobb, 36%-os arányban vannak ilyen tövek; l. HORVÁTH: MNy. 2000: 325.)

Akárcsak a mai elbeszélésekben (vö. HORVÁTH: i. h.), a tövek száma alatta marad a szavakénak, a tőelőfordulásoké viszont természetesen felülmúlja a szóelőfordulásokét: az ÓMS.-ban 79 tő és 148 tőelőfordulás található. Egy-egy töre tehát átlagban 1,87 előfordulás jut. (Emlékeztetőül: a szóelőfordulási hányados 1,39.) Egy-egy tőhöz átlagosan 1,19 szó tartozik.

A tövek gyakorisági listáját az *e* mutató névmás vezeti 12 előfordulással. A második helyen a *fiú* és a *mi* személyes névmás osztozik (7-7). Utánuk a *vil-* (a *vi-*

lág töve, 6 előfordulással), majd a *bú* (5) következik. Négyyszer jelenik meg 3 tő, háromszor 9, kétszer pedig 10. 52 tő (vagyis az állomány 66%-a) egyszeri előfordulású.

6. Ugyanolyan módon és okból, mint a szóstatistikai vizsgálatban, tőstatistikám eredményeit is két táblázattal szemléltetem. (Összevetésre l. a mai elbeszélések tőstatistikai táblázatait is: HORVÁTH: MNy. 2000: 326—7.)

a) Az 1. tőstatistikai táblázat azt mutatja, hogy a szóstatistikához képest a négy főkategória arányai erősen megváltoztak.

A tövek között az ősi örökség részesedése a szóállománybelinek a kétszeresénél is jóval nagyobb: az ÓMS. tőkészletének több mint 70%-a alapnyelvi eredetű. (A mai elbeszélésekben ez az arány 40% alatti.)

A belső keletkezésű elemek kategóriái közül a tőstatistikában csak az onomatopoeitikusaké maradt meg, így ez főkategóriává lépett elő. Részesedése csupán a tizenkettede (!) annak, amekkora a belső keletkezésűeké a szóállományban. (Majdnem ilyen mértékű csökkenést figyeltem meg a mai elbeszélésekben is.)

A jövevények készlete változatlan maradt, így részesedése alig módosult.

A tövek eredetének megfejtéséhez nehezebb fogódzót találni, mint a szavakéhoz. Érthető tehát, ha a tőállományban jóval nagyobb a tisztázatlan eredetűek főkategóriájának aránya, mint a szóállományban. Az ÓMS.-ban igen határozottan érvényesül ez a tendencia: a tisztázatlan eredetűek részesedése a tövek körében majdnem négyszerese a szóállományinak. (A mai elbeszélések elemzése után ez nem lepett meg: ott az ötszöröse.)

1. tőstatistikai táblázat

Eredetkategória	Tő		Tőelőfordulás	
	db	%	db	%
uráli	18	22,78	45	30,41
finnugor	22	27,85	44	29,73
ugor	13	16,46	16	10,81
ősi, tisztázatlan rétegből	3	3,80	5	3,38
ősi összesen	56	70,89	110	74,32
onomatopoeitikus	4	5,06	9	6,08
török	2	2,53	8	5,41
szláv	1	1,27	2	1,35
jövevény összesen	3	3,80	10	6,76
bizonytalan	5	6,33	6	4,05
vitatott	4	5,06	5	3,38
ismeretlen	7	8,86	8	5,41
tisztázatlan összesen	16	20,25	19	12,84
Összesen	79	100,00	148	100,00

A főkategóriák sorrendje az egy töre jutó előfordulások szerint: 1. jövevény 3,33; 2. onomatopoeitikus 2,25; 3. ősi 1,96; 4. tisztázatlan 1,19. Az ÓMS. egészének 1,87-os átlagát túllépő három főkategóriának kedvezőbb az aránya a tőelőfordulások között, mint a tőállományban. — Az előfordulásokat tekintve az ősi tövek aránya megközelíti a 75%-ot. Az onomatopoeitikus töveké 1%-kal nő az állománybelihez viszonyítva,

mégis az utolsó helyre szorítják vissza őket a náluk többször ismétlődő jövevénytövek. A tisztázatlan eredetű tövek az előfordulások között is megőrzik második helyüket, de a többi főkategóriában mérttől messze elmaradó ismétlődési hányadosuk miatt részese-désük (szemben az állománybeli 20%-kal) itt 13% alatti.

Az egyes kategóriákat szemügyre véve, a hozzájuk tartozó töveket felsorolva nem térek ki arra, melyek azok a szavak, amelyek az ÓMS.-ban az adott tövet képviselik. Ezt az információt a tanulmányt záró betűrendes tőjegyzék tartalmazza. — Részben kivételt jelentenek a fiktív (kötött) tövek. Ezekhez ugyanis azonosításuk megkönnyítésére (a jelentésadás helyett, zárójelben, „vö.”-vel bevezetve) éppen az egyik olyan szót csatolom, amely a szövegben képviseli őket.

Az ősi örökség en belül, de az összes kategóriát tekintve is a finnugor rétegenek van a legtöbb reprezentánsa: részese-désük nagyobb az ÓMS. teljes tőállományának negyedénél. Egy töre jutó előfordulási átlaguk: 2,00. — A leggyakoribb közülük a *fiú* (7), ezt a fiktív *vil-* (6; vö. *világ*) követi. Háromszor jelenik meg a *bel* 'belső', a *hon* 'has', a *nem* tagadószó és a *van*; kétszer az *öl* ige, a *vál(ik)* és a *vér*. Egyszer bukkannak fel: *köt*, *mag*, *méz*, *ne* tiltószó, *szép*, *tő*, *tőr* 'szúrófegyver', továbbá *al-* (vö. *alélat*), *le-* (vö. *lesz*), *nyú-* (vö. *kinyújt*), *te-* (vö. *tesz*) és *vi-* (vö. *vesz*). Ehhez az utolsó csoporthoz tartozik a *hioll* tövének különleges esete is: ez a származékszó vagy a *hiu* 'üreg'-ig, vagy azon túl a *héj*-ig vezethető vissza, de mindkét esetben finnugor a tö.

A tőállományban az uráli réteg részese-dése is 20% feletti; ez az összes kategória között a második helyet biztosítja. Az uráli tövek ismétlődési hányadosa: 2,50. Ez az érték jóval nagyobb a finnugorokénál, és elegendő ahhoz, hogy a tőelőfordulásokat tekintve 30% feletti arányával az uráli réteg kerüljön az első helyre. — Az ide tartozó tövek közül kiemelkedik gyakoriságával az *e* mutató névmás (12) és a *mi* személyes névmás (7). Négyyszer fordul elő a *hal* ige és az *íz* 'ízérzet'; háromszor a *ho-* (vö. *hol*); kétszer pedig a *mi* kérdő-vonatkozó névmás és az *any-* (vö. *anya*). Egyszer jelennek meg: *a* mutató névmás, *él* ige, *fél* ige, *fúj*, *szem*, *te*, *tud*, *vas*, *víz*, valamint a *köny-* (vö. *könny*) és a *ne-* (vö. *neki*).

Mind az állományi, mind az előfordulási listán 10 és 20% közötti eredménnyel került a harmadik helyre az ugor réteg. Igaz, a tőelőfordulások között részese-dése alig van 10% fölött, mivel ebben a csoportban az egy töre jutó előfordulási hányados (1,23) sokkal kisebb a másik két alapnyelvi rétegenél, sőt az ÓMS. átlagánál is. — Az ugor kori tövek közül egynél többször csak a *jo* 'belső rész' (3) és a *ki(v)* 'külső rész' (2) jelenik meg. Egyszer bukkannak fel: *ár* ige, *asz(ik)*, *fog* ige, *húz*, *ígér*, *jó* melléknév, *szeg* 'fém-szeg', *szó*, illetőleg ezek: *fár-* (vö. *fárad*), *keser-* (vö. *keserű*), *tek-* (vö. *tekint*).

Három tő esetében nincs tisztázva, melyik alapnyelvi rétegből való: *ki* névmás (3), *hull*, valamint az *ez* mutató névmás *ez* vagy *e* alakú töve.

A belső keletkezésűek „jogutódjává” előlépő *o n o m a t o p o e t i k u s* tövek közül a *sír* ige (4) és az *ó* indulatszó (3) is többször bukkannak fel. Egyszer jelenik meg a *de* partikula, valamint a *sep-* (vö. *seped*).

A jövevénytövek állománya a szókészlethez képest változatlan, de mindegyikük ismétlődik (a török elemek többször is, a szláv egyszer), így előfordulási hányadosuk (3,33) feltűnően nagy. — Leggyakoribb reprezentánsuk a török *bú* (5), ezt a szintén török *kín* (3) és a szláv *zsidó* (2) követi.

A tisztázatlan eredetűek között a szóstatistikához képest újdonság az ismeretlen eredetűek megjelenése. Érdekes, hogy a tisztázatlanok mindhárom csoportját egy kétszeri és néhány egyszeri előfordulású tő alkotja. Szintén feltűnő, hogy az ÓMS. egész tőállományát tekintve a kategóriák gyakorisági listáján az ismeretlen, a bizonytalan és a vitatott eredetűek közvetlenül a vezető három alapnyelvi réteg után állnak. Az egy

töre jutó előfordulási hányadosok viszont feltűnően kicsik: bizonytalanok 1,20; vitatottak 1,25; ismeretlenek 1,14; tisztázatlanok együtt: 1,19. Nem csoda tehát, hogy az előfordulási listán az onomatopoetikus tövek mindhárom itteni csoportot megelőzik; sőt közülük kettőt a törökök is felülmúlnak, azonos eredményt elérve az ismeretlen eredetűekkel.

Az ismeretlen eredetű tövek közül csak a *kegy-* (vö. *kegyelem*) fordul elő kétszer. Társai: *bűn*, *szégyen*, *törvény*, *ver*, továbbá a *bezz-* (vö. *bezzeg*) és az *ök-* (vö. *öklelve*).

A bizonytalan eredetű tövekből csak az *ér* 'érint; érkezik; stb.' ismétlődik. Az egyszer megjelenők: *ep-* (vö. *eped*), *mar-* (vö. *marad*), *né-* (vö. *néha*), továbbá a *s*.

A vitatott eredetű tövek közül csupán az *úr* kétszeri előfordulású. Társai: *tér* 'jön, kanyarodik stb.' vagy '(el)fér', *ör-* (vö. *öröm*); ide tartozik még az ÓMS.-beli *hyul* alak töve, amely vagy a *hű-* fiktív tőnek (vö. *hűl*), vagy a *hiu-*-nak, vagy pedig a *hég-*-nak az adata.

b) Akárcsak a szóstatistikák esetében, az 1. és a 2. tőstatistika közötti átrendezést is azzal kezdtem, hogy a bizonytalan származtatásokban meglévő, számításba vehető etimológiai minősítéseket a bizonyosság rangjára emeltem. Így csatlakozott a *marad* ige *mar-* töve és a *néha né-* összetételi előtagja az uráli tövek csoportjához, az *ep-* (vö. *eped*) és a *s* a finnugorokéhoz (az utóbbihoz vö. HORVÁTH: MNy. 2000: 176), az *ér* 'érint; érkezik; stb.' pedig a török jövevénytövekhez.

A vitatott eredetű tövek új beosztásának alapja valószínűbb magyarázatuk volt. — Három tővel kapcsolatban a finnugor vagy a török származtatás jöhet számításba. Az 1. etimológiája alapján az *ör-* (vö. *öröm*) a finnugor, a *tér* 'jön, kanyarodik stb.' vagy '(el)fér' és az *úr* viszont a török tövekhez került. — Az ÓMS. *hyul* szóalakja az egyik magyarázat szerint az ismeretlen eredetű *hű-* töre (vö. *hűl*), a másik szerint a finnugor *hiu-*-ra vagy *hég-*-ra vezethető vissza, így a tő az ismeretlen származásúak csoportját gyarapította.

A főkategórián belüli vitatottság megszüntetéséhez a tisztázatlan rétegből való ősi tövek ügyében kellett döntenet. — A finnugor, esetleg az uráli korból örökölt *ki* névmás a finnugor, míg az ugor, esetleg finnugor kori *hull* az ugor tövek számát növelte. — A már részletesebben tárgyalt *ez* névmás töve az első magyarázat szerint a finnugor vagy az ugor korig, a másodikhoz igazodva egészen az uráli korig vezethető vissza. A vitatottság felszámolásának elvei alapján a finnugor réteg lett a kedvezményezett.

Az átsorolás után kialakult a 2. tőstatistikai táblázat képe.

2. tőstatistikai táblázat

Eredetkategória	Tő		Tőelőfordulás	
	db	%	db	%
uráli	20	25,32	47	31,76
finnugor	27	34,18	51	34,46
ugor	14	17,72	17	11,49
ósi összesen	61	77,22	115	77,70
onomatopoetikus	4	5,06	9	6,08
török	5	6,33	13	8,78
szláv	1	1,27	2	1,35
jövevény összesen	6	7,59	15	10,14
ismeretlen	8	10,13	9	6,08
Összesen	79	100,00	148	100,00

A tőállományt és az előfordulásokat tekintve is itt már az összes adatnak több mint háromnegyede az ősi örökséghez tartozik. Az átsorolással a finnugor réteg járt a legjobban: a tőállományt és az előfordulásokat tekintve egyaránt egyharmadosnál nagyobb részesedéssel áll a kategóriák listájának élén.

Az onomatopoeikus töveket az átsorolás egyáltalán nem érintette.

Nagyon jól jártak vele viszont a jövevények: arányuk a tőállományban megduplázódott, az előfordulások tekintetében pedig 10% fölé emelkedő részesedésükkel felkapaszkodtak a főkategóriák második helyére. A szláv adatokkal nem történt változás, a török tövek gyarapodása viszont figyelmet érdemel: az állományi statisztikában 2,5-ről 6,3%-ra nőtt az arányuk, a tőelőfordulások tekintetében pedig 9%-ot megközelítő részesedésükkel feljötték az alapnyelvi rétegek utáni, vagyis a negyedik helyre.

A főkategóriává előlépő ismeretlen eredetűeknek a tőállományban lett 10%-nál nagyobb a részesedésük. Ismétlődési hányadosuk (1,13) viszont igen kicsi, így a tőelőfordulások közötti 6%-os eredményük az onomatopoeikusakét sem múlja felül.

7. A XX. század végi elbeszélésekből összeállított korpusz után a mostani tanulmányban egy XIII. századi lírai vers szókincsének és a szavak képviselte töveknek az etimológiai statisztikáját készítettem el. Az időbeli és a műfaji eltéréseken kívül azt is lényegesnek tartom, hogy ezúttal nem részletekből egybeszerkesztett szövegmintát, hanem önmagában természetes egységet alkotó nyelvemléket dolgoztam fel.

Összehasonlító vizsgálatra nem kerítettem sort, de az ÓMS. szóanyagának elemzése közben alkalmi összevetésül többször is utaltam a mai elbeszélésekben mért arányokra. Több vonatkozásban érdekes hasonlóságokat lehet érzékelni. Azt pedig, hogy a szintén feltűnő különbségek okát főként a korszakbeli vagy inkább a műfaji eltérésekben, ezek együttes hatásában, illetve esetleg más tényezőkben érdemes-e keresnünk, csak további kutatások tisztázhatják.

Az etimológiai statisztikai elvek érvényesítésén, a módszerek alkalmazásán, kipróbálásán, valamint a szempontok bővítésén kívül maga az Ómagyar Mária-siralom is oka és célpontja volt vizsgálódásomnak. Eddig főleg hang-, alak-, jelentés- és stílustörténeti kutatások irányultak rá, illetőleg ilyenekben foglalkoztak vele; etimológiai vonatkozásban inkább csak egyes részletei kaptak figyelmet. Ezért is fontosnak tartottam a nyelvemlék egészére kiterjedő etimológiai statisztikai elemzést, amely reményeim szerint az egyetemi oktatásban is felhasználható.

8. **Betűrendes szójegyzék.** — A jegyzék tételeit virgula, betűváltáskor kettős virgula választja el egymástól. A tételek négy részből állnak. — Az első maga a címszó. Ezt szófajjelölés, illetve jelentésadás (olykor az EWUng. címszavával megtoldva) egészíti ki akkor, ha valami miatt (kihaltság, szokatlanság, homonímia stb.) nehézséget okozhat az értelmezés vagy az azonosítás. — A második, zárójeles részben (az ÓMS.-beli megjelenés rendjéhez igazodva) a szót a nyelvemlékben képviselő alak(ka)t szerepeltetem. Az egynél nagyobb előfordulási számot a zárójelen belül, az alakok bevezetéseként külön feltüntetem. — A zárójel után következő harmadik rész a rövid, egyszerűsített formájú etimológiai minősítés. Vitatottság esetén azt a lehetőséget, amely statisztikámba nem került be, csupán kiegészítő tájékoztatásul közlöm (szögletes zárójelben). — A negyedik részbe kétféle jelölés kerülhet. A „(=)” azt jelenti, hogy a címszó változatlan formában és minősítéssel kerül át a tőjegyzékbe, vagyis a szót nem lehet tőle etimológiai szempontból különböző töre visszavezetni. A másik jelölés pedig „(< x)” típusú: ebben az x helyébe mindig az a tő kerül, amelyre a szó (a tőstatisztika számára) visszavezethető.

alélet 'alélás' (*olelothy*) származék (< *al-*) | *anya* (2: *aniath*, *anyath*) ősi örökség magyar képzővel (< *any-*) | *árad* (*arad*) származék (< *ár* ige) | *aszik* (*ozuk*) ugor (=) | *avagy* (*owog*) összetétel (< *a* névmás + *van*) || *bel* 'belső' [EWUng. *bél*] (*bel*) finnugor (=) | *belől* névutó [EWUng. *belül*] (*buabeleul*) szilárdulás (< *bel*) | *bezzeg* (*bezzeg*) szilárdulás (< *bezz-*) | *bú* (4: *buol*, *buabeleul*, *buol*, *bua*) török (=) | *bútór* 'a bú törzsűrása' (*buthuru*) összetétel (< *bú* + *tör*) | *büntelen* (*byuntelen*) származék (< *bűn*) || *de* kötőszó (*de*) szófajváltás (< *de* partikula) || *édes* (4: *ezes*, *efes*, *ezes*, *ezes*) származék (< *íz* 'ízérzet') | *egy* számnév (*yg*) belső, de vitatott: 1. szilárdulás; [2. származék] (< *e* névmás) | *egyed* 'egyetlenke' (*eggedum*) származék (< *e* névmás) | *egyembelű* [ilyen alakú az EWUng. címszava!] 'együtt' határozószó (*egembelu*) összetétel (< *e* névmás + *bel*) | *egyen* határozó(szó) (*eggen*) szilárdulás (< *e* névmás) | *él* ige (*illen*) uráli (=) | *én* (6: *en*, *en*, *en*, *en*, *en*) összetétel (< *e* névmás + *mi* személyes névmás) | *engem* (*engumet*) származék (< *e* névmás) | *eped* (*epedek*) bizonytalan, talán származék (< *ep-*) | *ér* 'igazolódik, érvényes' [EWUng. *ér*¹] (*ere*) jelentéselkülönülés (< *ér* 'érint; érkezik; stb.') | *érez* (*erzem*) származék (< *ér* 'érint; érkezik; stb.') | *ez* névmás (*e3*) vitatott: 1. finnugor [vagy ugor; 2. származék] (= [vagy < *e* névmás]) || *fárad* (*farad*) ősi örökség magyar képzővel (< *fár-*) | *fél* ige (*felleyn*) uráli (=) | *fiad* 'fiacska' (2: *fyodumtul*, *fyodum*) származék (< *fiú*) | *fiú* (5: *fyon*, *fyom*, *fyom*, *fyomnok*, *fyaal*) finnugor (=) | *fogva* igenév (*fugwa*) származék (< *fog* ige) | *fohászat* 'fohászkodás' (*fuha3atum*) származék (< *fiúj*) || *hal* ige (*hol*) uráli (=) | *halál* (3: *halal*, *halallal*, *halal*) származék (< *hal* ige) | *hioll* 'kiömlik, kiürül' (*hioll*) származék (< *hiu* 'üreg' vagy *hég*) | *hol* vagy *hogy* kötőszó (*hul*) ennek megfelelően: belső, de vitatott: 1. szilárdulás; [2. szófajváltás] (< *ho-*) | *hullat* 'hullás' (*hullothy*) származék (< *hull*) | *húztozva* igenév 'ráncigálva' (*hu3tu3wa*) származék (< *húz*) | *hűl* vagy *hioll* 'kiömlik, kiürül' (*hyul*) ennek megfelelően: belső, de vitatott: 1. fiktív tő származéka; [2. származék] (< *hű-* [vagy *hiu* 'üreg' vagy *hég*]) || *igaz* (*yg03*) származék (< *jó* melléknév) | *ígér* (*egyre*) ugor (=) | *így* (*yg*) belső, de vitatott: 1. szilárdulás; [2. származék] (< *e* névmás) || *jonh* 'lélek, benső' (3: *unhum*, *ūhum*, *umhumnok*) összetétel (< *jo* 'belső rész' + *hon* 'has') || *kegyed* 'kegyelmez' (*Keguggethuk*) fiktív tő származéka (< *kegy-*) | *kegyelem* (*kegulm*) fiktív tő származéka (< *kegy-*) | *keserű* (*keferuen*) ősi örökség magyar képzővel (< *keser-*) | *ki* névmás (3: *qui*, *kyth*, *kyt*) ősi, tisztázatlan rétegből: finnugor [vagy talán uráli] (=) | *kín* (*kynaal*) török (=) | *kínzatik* (2: *kyn3athul*, *kyn3affal*) származék (< *kín*) | *kinyújt* (*kynuhhad*) összetétel (< *ki(v)* 'külső rész' + *nyú-*) | *kívül* határozószó (*kyul*) szilárdulás (< *ki(v)* 'külső rész') | *könny* (*kunuel*) ősi örökség magyar képzővel (< *köny-*) | *kötve* igenév (*kethwe*) származék (< *köt*) | *lesz* (*leg*) ősi örökség magyar képzővel (< *le-*) || *maga* (*mogomnok*) szilárdulás (< *mag*) | *marad* (*maraggun*) bizonytalan, talán ősi örökség magyar képzővel (< *mar-*) | *méz* (*mezuul*) finnugor (=) | *mi* kérdő-vonatkozó névmás (*myth*) uráli (=) | *miért* vagy *mert* (*merth*) ennek megfelelően: belső, de vitatott: 1. szilárdulás; [2. szóhasadás] (< *mi* kérdő-vonatkozó névmás) || *ne* tiltószó (*ne*) finnugor (=) | *néha* (*nuha*) összetétel (< *né-* + *ho-*) | *neki* (*nequem*) szilárdulás (< *ne-* 'ez') | *nem* tagadószó (2: *nym*, *num*) finnugor (=) || *ó* indulatszó (3: *O*, *Vh*, *O*) onomatopoetikus (=) || *öklelve* igenév (*wklelue*) származék (< *ök-*) | *öl* ige (2: *ulud*, *ullyetuk*) finnugor (=) | *öröm* (*urumētuul*) vitatott: 1. ősi örökség magyar képzővel; [2. török eredetű tő származéka] (< *ör-*) | *seped* 'siránkozik' (*lepedyk*) onomatopoetikus (< *sep-*) | *siralom* (3: *fyrolm*, *fyrolmol*, *Syrolmom*) származék (< *sír* ige) | *síró* igenév (*fyrou*) származék (< *sír* ige) | *soha* (*fumha*) összetétel (< *s* + *nem* tagadószó + *ho-*) || *szeg* 'fémsszeg' (*ícegegkel*) ugor (=) | *szégyenül* 'meggaláztatik' (*Scegenul*) származék (< *szégyen*) | *szem* (*Scemem*) uráli (=) | *szépség* (*íceplēgud*) származék (< *szép*) | *szó* (*scouuo*) ugor (=) || *te* (*the*) uráli (=) | *tekint* (*thekunched*) ősi örökség magyar képzővel (< *tek-*) | *tértetik* '(ki)fakad' vagy 'kívül van' (*therthetyk*) származék (< *tér*

'jön, kanyarodik stb.' [vagy '(el)fér'] | *tesz* (*thez*) ősi örökség magyar képzővel (< *te-*) | *tőle* (*Tuled*) szilárdulás (< *tō*) | *törvénytelen* (*turuentelen*) származék (< *törvény*) | *tudatlan* (*thudothlon*) származék (< *tud*) | | *urad* 'uracska' (2: *urodū, urodum*) származék (< *úr*) | | *valál* 'valóság' vagy 'lét, élet' (*ualallal*) származék (< *van*) | *választ* (*Walaſth*) származék (< *válik*) | *válni* igenév vagy *válik* (*ualmun*) ennek megfelelően: vitatott: 1. származék; [2. finnugor] (< *válik*) | *van* (*Volek*) finnugor (=) | *vas* (*uof*) uráli (=) | *vér* (2: *werud, wirud*) finnugor (=) | *veretik* (*werethul*) származék (< *ver*) | *vesz* (*Wegh*) szóhasadás (< *vi-* 'visz') | *világ* (4: *vylagumtul, Vylag, ulaga, wylag*) ősi örökség magyar képzővel (< *vil-*) | *virág* (2: *viragnak, uraga*) szóhasadás (< *vil-*) | *víz* (*wyʒeul*) uráli (=) | | *zsidó* (2: *lydou, Sydou*) szláv (=).

9. Betűrendes tőjegyzék. — A jegyzék tételeit virgula, betűváltáskor kettős virgula választja el egymástól. A tételek három részből állnak. — Az első maga a tő mint címszó. A fiktív, illetőleg a csak összetételi előtagként használt tövek kötőjelesek. A tő formájának megválasztásában nem törekedtem rekonstrukcióra; sokkal inkább az volt a célom, hogy a forma minél közelebb legyen a tövet képviselő szavakéhoz, hogy lehetőleg felidézze őket. A tő értelmezésére részben ugyanolyan okokból és módszerekkel kerülhet sor, mint az előző jegyzékben a szavakéra. Vannak azonban olyan esetek is, amelyekben nem lenne könnyű, de nem is okvetlenül szükséges jelentést adni a tőnek: ilyenkor (az EWUng.-on kívül) a tövet képviselő szavak segítenek a tő azonosításában, értelmezésében. A tőformát követően az előfordulási számot is feltüntetem, ha az egynél nagyobb. — A tételek második, zárójeles részében betűrendben kapnak helyet a tövet képviselő szavak. Ezek mellett is felhívom a figyelmet egynél többszöri előfordulásukra. A szavakhoz itt csak a homonímia kiküszöbölésére kapcsolódik értelmezés. Ha a tövek között a szó önmagát képviseli, akkor az ismétlés elkerülésére tildét (~) használok. — A zárójel utáni harmadik rész (igazodva a szójegyzékbeli megoldásokhoz) a tő etimológiai minősítését tartalmazza.

a névmás (*avagy*) uráli | *al-* (*alélet* 'alélás') finnugor | *any-* 2 (*anya* 2) uráli | *ár* ige (*árad*) ugor | *asz(ik)* (~) ugor | | *bel* 'belső' [EWUng. *bél*] 3 (~, *belől, egyembeli*) finnugor | *bezz-* (*bezzeg*) ismeretlen | *bú* 5 (~ 4, *bútór*) török | *bűn* (*bűntelen*) ismeretlen | | *de* partikula (*de* kötőszó) onomatopoeitikus | | *e* névmás 12 (*egy, egyed, egyembeli, egyen, én* 6, *engem, így*) uráli | *él* ige (~) uráli | *ep-* (*eped*) bizonytalan, talán finnugor | *ér* 'érint; érkezik; stb.' 2 (*ér* 'igazolódik, érvényes', *érez*) | *ez* névmás vagy *e* névmás (~ vagy *ez*) ennek megfelelően: ősi, tisztázatlan rétegből: finnugor [vagy ugor; vagy uráli] | | *fár-* (*fárad*) ugor | *fél* ige (~) uráli | *fiú* 7 (*fiad* 2, ~ 5) finnugor | *fog* ige (*fogva* igenév) ugor | *fiúj* (*fohászat*) uráli | | *hal* ige 4 (~, *halál* 3) | *hiu* 'üreg' vagy *héj* (*hioll*) mindkettő szerint finnugor | *ho-* 3 (*hol* vagy *hogy* kötőszó, *néha, soha*) uráli | *hon* 'has' 3 (*jonh* 3) finnugor | | *hull* (*hullat* 'hullás') ősi, tisztázatlan rétegből: ugor [vagy talán finnugor] | *húz* (*húztovva*) ugor | *hű-* vagy *hiu* 'üreg' vagy *héj* (*hűl* vagy *hioll*) ennek megfelelően: vitatott: 1. ismeretlen; [2. finnugor] | | *ígér* (~) ugor | *íz* 'ízérzet' 4 (*édes* 4) uráli | | *jo* 'belső rész' 3 (*jonh* 3) ugor | *jó* melléknév (*igaz*) ugor | | *kegy-* 2 (*kegyed* 'kegyelmez', *kegyelem*) ismeretlen | *keser-* (*keserű*) ugor | *ki* névmás 3 (~ 3) ősi, tisztázatlan rétegből: finnugor [vagy talán uráli] | *ki(v)* 'külső rész' 2 (*kinyújt, kívül*) ugor | *kin* 3 (~, *kínzatik* 2) török | *köny-* (*könny*) uráli | *köt* (*kötte*) finnugor | | *le-* (*lesz*) finnugor | | *mag* (*maga*) finnugor | *mar-* (*marad*) bizonytalan, talán uráli | *méz* (~) finnugor | *mi* személyes névmás 7 (*én* 6, *engem*) uráli | *mi* kérdő-vonatkozó névmás 2 (~, *miért* vagy *mert*) uráli | | *ne* tiltószó (~) finnugor | *ne-* 'ez' (*neki*) uráli | *né-* (*néha*) bizonytalan, talán uráli | *nem* tagadószó 3 (~ 2, *soha*) finnugor | | *nyü-* (*kinyújt*) finnugor | | *ó* indulatszó 3 (~ 3) onomatopoeitikus | | *ök-* (*öklelve*) ismeretlen | *öl* ige 2 (~ 2) finnugor | *ör-* (*öröm*) vitatott: 1. finnugor; [2. török] | |

s (*soha*) bizonytalan, talán finnugor | *sep-* (*seped*) onomatopoetikus | *sír* ige 4 (*síralom* 3, *síró*) onomatopoetikus | | *szeg* 'fémshzeg' (~) ugor | *szégyen* (*szégyenül*) ismeretlen | *szem* (~) uráli | *szép* (*szépség*) finnugor | *szó* (~) ugor | | *te* (~) uráli | *te-* (*tesz*) finnugor | *tek-* (*tekint*) ugor | *tér* 'jön, kanyarodik stb.' [vagy '(el)fér'] (*tértetik*) vitatott: 1. török; [2. finnugor] | *tő* (*tőle*) finnugor | *tőr* 'szúrófegyver' (*bútór*) finnugor | *törvény* (*törvénytelen*) ismeretlen | *tud* (*tudatlan*) uráli | | *úr* 2 (*urad* 2) vitatott: 1. török; [2. finnugor] | | *vál*(*ik*) 2 (*választ*, *válni* vagy *válik*) finnugor | *van* 3 (*avagy*, *valál*, ~) finnugor | *vas* (~) uráli | *ver* (*veretik*) ismeretlen | *vér* 2 (~ 2) finnugor | *vi-* 'visz' (*vesz*) finnugor | *vil-* 6 (*világ* 4, *virág* 2) finnugor | *víz* (~) uráli | | *zsidó* 2 (~ 2) szláv.

HORVÁTH LÁSZLÓ

An etymological statistics of the Old Hungarian 'Lamentations of Mary'

In an earlier paper published in 2000, the author investigated the proportions of occurrence of the various etymological categories in present-day Hungarian short stories. Using the principles and methods established there, and paying an appropriate amount of attention both to the general picture and to the essential details, he has now completed an etymological statistics of one of the oldest and most precious early texts written in Hungarian, the 13th-century Old Hungarian 'Lamentations of Mary', with respect to both the words occurring in that text and the roots that they include. — The text, also known as the first extant Hungarian poem, has so far mainly been subjected to investigation in terms of historical stylistics, phonology, morphology, and semantics; from an etymological point of view, it was merely certain particular portions of it that have received attention. Therefore, the author considered it important to present an etymological statistical analysis of the full text.

LÁSZLÓ HORVÁTH